

PRATARMĖ

Per keturias dešimtis su viršum metų dirbant Lietuvos fotografijos meno draugijoje, o vėliau ir Lietuvos fotomenininkų sąjungoje teko daug kur pabuvoti, daug ką patirti, pamatyti ir girdėti. Daugybę kartų fotografavau įvairiose Lietuvos vietose, susitikau su įdomiais žmonėmis – neatsitiktinai daugelis jų buvo vienaip ar kitaip susiję su fotografija. Dabar retsykais užplūsta prisiminimai, atgyja linksmi nutikimai, pokalbiai, įvykiai, to meto kasdienybės pasakojimai. Ilgo gyvenimo patirtį ir pateikiu skaitytojams.

Pirmą kartą nedidelis pluoštelis atsiminimų buvo atspausdintas Lietuvos fotomenininkų sąjungos leidžiamame žurnale „Fotografija“ 2009 m. Nr. 1 (18). Vėlesniais metais kilus kokiai minčiai tik užsirašydavau sau, bet kada nors spausdinti neketinau. Per dvylika metų susikaupė nemažas jų pluoštas. Be to, fotografuodamas peizažus ar kurdamas montažus užsirašydavau ir tų fotografijų padarymo aplinkybes, atsitikimus fotografuojant. Per ilgą laiką tokių užrašų susidarė beveik visas šimtas puslapių ir jų vis pasipildydavo. 2020 m. spalio 23 d. dalį pastarųjų istorijų drauge su fotografijomis pradėjo spausdinti žurnalas „Literatūra ir menas“.

Būtent šiais užrašais ir pradedama pirmoji knygos dalis „Gyvenimas su fotoaparatu“. Antroje dalyje „Fotomenininkų draugijoje“ rašau apie darbą Fotografijos meno draugijoje, vėliau dirbau Sąjungoje. Darbo patirtis buvo įvairi, daugybę kartų rengiau ir dalyvavau Nidos fotografų seminaruose, rengiau personalines

parodas, buvau vertinimo komisijų narys Sovietų Sąjungoje ir užsienyje. Trečioji dalis „Kasdienybės pabiros“ – pamąstymai apie klasikinę ir šiuolaikinę fotografiją, įvairius kultūros įvykius, perskaitytas knygas, išgirstus pokalbius, sudarytus ir išleistus leidinius, vertimus ir kita.

Autorius

PIRMA DALIS.

GYVENIMAS SU FOTOAPARATU

Su fotografija pirmą kartą susidūriau Vilniuje 1945 m. pavasarį, kai su mama ir giminėmis atvažiavome iš Balbieriškio gyventi į Vilnių. Teta Ona nusivedė mane į miestą ir šalia Piatnicos cerkvės nusifotografavome prie kažkokio ant tvoros pakabinto fono. Mane pastatė ant taburetės, bet aš vis tiek vos siekiau tetos petį. 1947 m. ir vėlesniais, kai jau gyvenome Kairėnų dvare, mus keletą kartų fotografavo atvažiuojantis fotografas. Kaip padaromos fotografijos, neturėjau žalio supratimo. Be to, tuo metu manęs tai ir nedomino, nes jau tada buvau pametęs galvą dėl istorijos ir ką ne ką skaitinėjau.

1953 m., kai jau gyvenome Vilniuje, Vasaros gatvėje, pas kaimynus iš Baltarusijos atvažiavo vaikinukas ir atsivežė fotoaparata „Liubitel“. Jis nufotografavo kelis kadrus, o paskui ir man leido kelis kartus nuspausti užraktą. Vėliau, užsitamsinę kambarį, išryškinome juosta ir atspausdinome keletą kontaktinių fotografijų. Buvo reikalingas raudonas apšvietimas, o raudonos lempos nebuvo. Svečias nusirišo raudoną pionieriaus kaklaraištį ir, išpėjęs mane apie tai niekam neprasitarti, apvyniojo juo stalinę lempą. Raudonoje šviesoje į kontaktinį rėmelį įdėjo gabaliuką fotopopieriaus ir negatyvą, tada per užtemdytą langą iškišo rėmelį į dienos šviesą ir kiek palaikė. Po to išėmė fotopopierių ir įmerkė į ryškalą. Netrukus popieriuje pradėjo ryškėti vaizdas ir, kai jis visiškai išryškėjo,

nuskalavo ir užfiksavo. Dar po kurio laiko uždegė šviesą ir parodė man gautą vaizdą. Negalėjau patikėti, kad mačiau vaizdo gimimą. Man tai panašėjo į kažkokį magišką veiksmą, kurio negalėjau suvokti. Po to karto pradėjau domėtis fotografijos technika ir technologija. Tiesa, fotografuoti nuosavu fotoaparatu pradėjau tik baigęs vidurinę mokyklą.

Paauglystės metais, regis, 1954 m., jau gyvenant Vasaros gatvėje ėmiau domėtis Lietuvos istorija ir visokiomis technikos naujovėmis, kurias surasdavau žurnale „Mokslas ir gyvenimas“ ar įvairiuose kituose leidiniuose. Tuomet kažkur perskaičiau, kad galima pačiam pasidaryti vaizdo projektorių. Ėmiausi darbo. Pasidariau medinę dėžę, iš vieno galo įstačiau elektros lempą, o kitame pritvirtinau diafilmams žiūrėti skirtą prietaisą su primityviu objektyvu. Kanceliarinių prekių parduotuvėje nusipirkau keletą diafilmų su pieštais vaizdais ir išbandžiau savo įrenginį. Į pirmą peržiūrą pasikviečiau keletą draugų. Pasisekimas buvo pritrenkiantis. Apie tai sužinoję kiti tame pačiame kieme gyvenę vaikai taip pat panorą išvysti tą stebuklą. Surengiau dar keletą seansų, bet matyti diafilmai greitai pabodo, o naujiems neturėjau pinigų, nes vienas filmas tuo metu kainavo 45 kapeikas. Sugalvojau už parodymą įvesti mokestį kaip kine – 5 kapeikas. Greitu laiku jau buvau surinkęs reikiamą sumą ir nupirkau, atrodo, penkis naujus diafilmus. Po kurio laiko susidomėjimas mano diafilmų seansais sumenko, be to, ir man jie nusibodo. Mano galvoje jau brendo naujos idėjos.

Mokiausi 16-osios vidurinės mokyklos devintoje klasėje, kai lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja surengė ekskursiją po Lietuvą. Regis, 1958 m. vasaros pradžioje važiuojame pro Panemunės piliis, aplankėme Petro Cvirkos gimtinę Klanguis, pabuvojome Klaipėdoje ir prie jūros Smiltynėje. Grįžome Žemaičių vieškeliu pro Baublius, buvome ir Kauno karo muziejuje. Mano draugas

Vitas Vosylius negalėjo važiuoti, tad paskolino man savo fotoaparata „Smena“. Davė dvi juostas, parodė, kaip jas įdėti į fotoaparata, kaip nustatyti išlaikymą, diafragmą ir ryškumą. Be to, pamokė, kaip esant skirtingam apšvietimui pasirinkti ekspoziciją. Kelionės metu išfotografavau abi juostas. Sugrįžęs į Vilnių, juostas nunešiau į fotoateljė, kur jas išryškino. Stebėjau, kad beveik visi kadrai buvo techniškai gerai pavykę. Paprasčiau klasioką Rimantą Gučą atspausdinti keletą labiausiai pavykusių fotografijų. Deja, negatyvai kažkur dingo, o ir fotografijų liko tik keletas.

1958 m. su bičiuliu Vladu Šakaliu dalyvavome žygyje į Kernavėje vykstantį turistų sąskrydį. Kitos dienos ankstyvą rytmetį nubri dome per pievas prie Neries, kur upės vagą į dvi dalis padalina didelė sala. Dabar ta sala apaugusi žilvičiais ir žole, o tada viename gale augo tik keli žilvičiai, kitame kažkokios sausos žolės, o danguje klykaudami sukiojosi žuvėdrų pulkai. Tarp žolių buvo gau sybė žuvėdrų lizdų su sudėtais kiaušiniais arba tupėjo vienas, o kartais ir keli dar neapsiplunksnavę paukščiukai. Žengiant reikėjo saugotis, kad nesumindžiotume visur šmirinėjančių jauniklių. Šaižiai klykaudamos žuvėdros sukosi virš mūsų galvų ir retsykais praskrisdamos sparnais užkabindavo mūsų plaukus. Įspūdis buvo pritrenkiantis. Su savimi turėjau iš draugo pasiskolintą fotoaparata „Smena“ ir išfotografavau visą juosta, tačiau fotografijos nepavyko: buvo sujudintos arba neryškios. Tada dar neturėjau žalio supratimo apie fotografiją. Fotografuojant Dionizo Poškos Baublius rezultatas buvo patenkinamas, o ši kartą apverktinas. Teko pasitenkinti tik patirtu įspūdžiu.

Nuo tos dienos prabėgo 63 metai. Aplankiau Kernavę tik 2020 m. rugsėjo mėnesį ankstyvą rytmetį ir nuo piliakalnio nufotografavau tą salą, kuri buvo visiškai pasikeitusi, joje tvyrojo visiška ramybė – nesigirdėjo nei žuvėdrų klykavimo, nei jų jauniklių čypsėjimo.

1958 m. mano bičiulis Rimantas Gučas turėjo fotoaparata „Rolleiflex“. Dažnai eidavome pasivaikščioti po miestą, landžiodavome senamiesčio kiemais, įvairiais užkaboriais, patekdavome į užrakintas bažnyčias, kopdavome į bokštus ar varpines. Gučas fotografuodavo, o aš tenkinausi pamatytais vaizdais, nes neturėjau fotoaparato. Vėliau, kai jis padarydavo fotografijas, jas aptarinėjome, numatydavome vietas, kur dar nebuvome nusibeldę. Tie pasivaikščiojimai po Vilnių man labai pravertė, kai aš pats pradėjau fotografuoti miestą. Dažnai į miestą žvalgiausi nuo aplinkinių kalvų ar namų stogų. Nenuostabu, kad ir dabar, jau būdamas patyręs fotografas, nesiliauju žvalgytis į Vilnių ir vis dar atrandu nematytų, įstabias panoramas atskleidžiančių žiūros taškų. Regis, mylimam miestui pažinti, jo dvasiai įtvirtinti neužteks ir viso gyvenimo.

Vienuoliktą klasę baigiau 21-ojoje vidurinėje mokykloje 1960 m. Šia proga dėdė Kazimieras padovanojo fotoaparata „Zorkij 5“. Tai buvo mano pirmasis fotoaparatas. Tą vasarą ir rudenį intensyviai fotografavau miestą – visai bandžiau prisijaukinti Vilnių. Pastebėjau, kad man labai patinka ir neblogai sekasi fotografuoti peizažus. Suprantama, negalvojau, kad kada nors fotografuosiu peizažus ir pasieksiu neblogų rezultatų. 1961 m. žiemą beveik nefotografavau, nes universitete studijavau istoriją, o kovą buvau suimtas ir nuteistas ketveriems metams atliekant bausmę lageriuose. Pirmasis, jaunatviškas mano fotografavimo periodas pasibaigė nepasiekus bent kiek ženklesnių rezultatų. Ateitis buvo miglota – tuo metu net nenumaniau, kad, sugrįžęs iš Mordovijos lagerių, kada nors imsiuosi fotografijas ir jai paskirsiu visą likusį gyvenimą.

1961–1962 m. kalint Mordovijoje, 17-ajame politinių kalinių lageryje buvo net du fotoaparatai: plačiajuostį „Liubiteli“ slėpė ir retsykais juo fotografavo Algirdas Endriukaitis, o siaurajuostę „Smeną“ –

Vitas Vosylius. Kada visi politiniai kaliniai buvo pervežami į 7-ąjį lagerį, Donatas Bičiūnas ir aš paslėpėme „Smeną“ krepšinio kamuolyje. Kamuolį vežėme atvirai, todėl per kratas prižiūrėtojai į jį nekreipė jokio dėmesio. Atvykus į 7-ąjį lagerį, mus suvarė į užtvarą tarp dviejų vartų ir prasidėjo krata. Prie vidinių lagerio vartų buvo susirinkę lietuviai, kuriems permečiau kamuolį ir jis tuoj pat dingo. Vienas prižiūrėtojas į tai atkreipė dėmesį ir liepė kamuolį grąžinti. Netrukus buvo atmestas kitas krepšinio kamuolys, kuriame, suprantama, nieko nebuvo. Prižiūrėtojas ilgai vartė kamuolį, tačiau, nieko įtartino neradęs, atidavė man. Lageryje tuo fotoaparatu buvo ne kartą fotografuojama. Fotojuosta pasimatymų metu būdavo perduodama į Lietuvą. Yra išlikusios kelios mano fotografuotos nuotraukos, kurios dabar saugomos Prienų krašto muziejuje. Kur dabar tas fotoaparatas ir negatyvai – nežinau.

Mordovijos lageryje bendravau su filologu Albinu Masaičiu, kuris dirbo vietinės skalbyklos vedėju ir turėjo mažą kambarėlį-kabinetą. Dažniausiai čia mes ir leisdavome laisvą nuo darbo laiką. Kalbėdavomės apie istoriją, lyginamąją kalbotyrą, pamaskvio hidronimus, kuriais tuo metu domėjausi, norėdamas įrodyti, kad senovėje ten gyveno baltų gentis galindai, ir daugelį kitų dalykų. Pastebėjau, kad kambarėlio kampe maža pilka pelytė buvo prasi-graūzusi angą ir retsykais išlįsdavo. Prie urvelio angos padėdavau kelis duonos trupinius, kurie bematant dingdavo. Trupinius padėdavau vis toliau nuo urvelio, kol vieną dieną pelytė įsidrąsino ir pradėjo ėsti iš mano delno. Gaila, negalėjau nufotografuoti, nors lageryje ir turėjome du fotoaparatus, tačiau juos teko slėpti.

Grįžęs iš Mordovijos lagerių, sunkiai pritapau Vilniuje, buvau nuolat saugumo stebimas, kviečiamas pokalbiams. Mano buvęs klasiokas gyveno netoli Pasvalio Jurgėnų kolūkyje. Kai susitikome Vilniuje, jis pasiūlė man persikelti gyventi į Jurgėnus ir padirbėti

vyriausiuoju elektromonteriu. Sutikau. Kolūkio partsekretorius, sužinojęs, kad aš turiu fotoaparata ir moku fotografuoti, pasiūlė bendradarbiauti jo leidžiamame kolūkio sienlaikraštyje – nufotografuoti fermas, galvijus, sodus, žmonės ir kitką. Už darbą sakė mokėsiąs 100 rublių. Tuo metu tai buvo dideli pinigai. Turėjau atspausdinti didelio formato (18 x 24 cm) fotografijas, tokio dydžio nuotraukas tada padariau pirmą kartą palyginti primityviomis priemonėmis.

Dar kartą užsidirbau pinigų (100 rublių) už nufotografuotas auksines vestuves. Be to, švenčiant kolūkio dešimtmetį turėjau 16 mm kino kamera nufilmuoti jubiliejaus iškilmes. Kino kamera tada filmavau pirmą kartą. Pasiskaitęs knygą apie mėgėjiško kino filmavimą, išmokau elgtis su kino kamera, tad filmavimas neblogo pavyko. Kolūkyje gyvenau porą metų, kol jis bankrutavo, o pirmininką perkėlė į kitą vietą. Tada sugrižau į Vilnių.

—

Keistai kartais susiklosto žmogaus likimas, tarsi jį kažkas iš aukščiau būtų numatęs. Grįžus iš Mordovijos lagerių, teko dirbti įvairius darbus. Nelengva buvo: visą laiką sekė saugumo darbuotojai – nuolatos kviesdavo, šnekindavo, bandydavo užverbuoti... Kurį laiką dirbau elektriku Vilniaus elektros tinkluose, bet pašlijo sveikata ir teko visiškai keisti veiklos profilį.

„Vakarinėse naujienose“ perskaičiau, kad Buitinis gyventojų aptarnavimo kombinatas „Paslauga“ priima į fotografų mokinius. Pagalvojau, kad man tai tinka. Tai buvo 1970 metų sausio 7 diena. Toji data tokia simboliškai istoriška pasirodė, kadangi būtent tą dieną prieš 131 metus pasaulyje buvo išrasta fotografija!

Nuėjau į Kino fotolaboratoriją tuometinėje Gorkio (dabar Didžioji) gatvėje, susiradau vedėją Viktorą Frenkelį ir pasakiau, kad atėjau pagal skelbimą. Frenkelis man patarė kreiptis į kombinato kadru skyrių, nes jie viską sprendžia. Nuvykau į kadru skyrių, o ten klausia, kas mane atsiuntė. Sakau, Frenkelis. Nieko daugiau neklausinėjo ir priėmė fotografo mokiniu. Vėliau sužinojau, kad

už priėmimą reikėdavo pakloti kelis šimtus rublių. Man pasisekė, nes kadru skyriaus viršininkė turbūt pagalvojo, kad aš pinigus atidaviau Frenkeliui, kuris mane pas ją ir atsiuntė. Kaip jie išsiaiškino, nežinau ir dėl to niekada nekvaršinau sau galvos.

Tuo metu dirbau Buitinio gyventojų aptarnavimo kombine „Paslauga“ fotografu. Norint gauti aukščiausią fotografo kvalifikaciją – „Fotografas, menininkas aukščiausios kvalifikacijos“ – reikėjo padirbėti spalvotos fotografijos ateljė Antakalnyje, nes kitos tuo metu Vilniuje nebuvo. Teko praeiti visus etapus: nuo laboranto iki fotografo studijoje.

Ateljė vedėjas Viktoras Toropovas buvo sugalvojęs labai įdomų klientų aptarnavimo būdą. Atėjus klientui, jį sodindavo prie staliuko, vaišindavo kava su konjaku, aptardavo visą fotografavimo procesą ir tik tada vedavo į studiją, kur jo jau laukdavo fotografas. Vedėjas pasodindavo klientą į fotelį ir, jam nematant, pirštais parodydavo fotografui skaičių, kokia turi būti poza. Nieko neklausinėdamas fotografas įjungdavo reikiamos pozos apšvietimą, tinkamai pakreipdavo kliento galvą, pastatydavo į reikiamą pozą ir nufotografuodavo. Taip pat būdavo nufotografuojamos ir visos kitos pozos.

Klientai niekaip nesuprasdavo, iš kur fotografas žino, ką reikia daryti. Tai jiems imponuodavo ir fotografuotiis pakartotinai ateidavo, bet paslapties niekaip negalėdavo įminti.

Regis, 1970 m., kai dar dirbau Fotoreporterių biuro viršininku, gavau užsakymą Naujosios Vilnios Spalio 40-mečio staklių gamykloje nufotografuoti tekinimo stakles kažkokiam katalogui. Nuvykau į gamyklą ir prisistačiau reklamos skyriaus viršininkui. Pasirodo, anksčiau jiems staklių fotografijas padarydavo Fotomeno draugijos narys Vytautas Vilaniškis, bet tada jis buvo kažkur išvykęs, o nuotraukų reikėjo kitos savaitės pradžioje.

Skyriaus viršininkas nusivedė mane į cechą, kur stovėjo ką tik nudažytos staklės, ir paaiškino, kad jas reikėtų nufotografuoti baltame fone. Cechu jie turėjo didžiulį baltą, kiek tepalais permirkusį foną per visą sieną, kurį nuleisdavo tiltiniu kranu, o ant grindų patiestame fono gabale tas pats kranas reikiamu kampu pastatydavo keletą tonų sveriančias stakles ir šitaip būdavo fotografuojama. Pasakiau, kad fono man nereikia, tik tegul stakles pastato reikiamu kampu prie sienos. Nufotografavau tris skirtingas pozicijas ilgu išlaikymu nuo stovo ir fotografavimas buvo baigtas. Visi labai stebėjosi, kad aš fotografuoju kitaip negu tituluotas fotografas.

Per savaitgalį stakles sumontavau baltame fone, perfotografavau ir atspausdinau tris fotografijas. Trečiadienį, kaip buvome sutarę, nunešiau fotografijas. Kilo ažiotažas, nuotraukų pasižiūrėti pas reklamos skyriaus viršininką susirinko beveik visa administracija. Vis stebėjosi, kaip aš sugebėjau labai kokybiškai nufotografuoti stakles be jokio fono ir blykstės. Skyriaus viršininkas vis klausinėjo, kokiū būdu tos nuotraukos padarytos. Metodo neatskleidžiau, sakydamas, kad tai firmos paslaptis. Daugiau jie manęs nekvietė, regis, juos tenkino Vilaniškio paslaugos.

—

Buvo pats 1971 m. rugpjūčio karštymetis. Blokiniam Žvėryno penkiaaukštyje turėjau nufotografuoti kažkokią geležinkelio darbuotojo laidotuves. Sutartą valandą nuvykau. Įėjęs į laiptinę, pajutau sunkų dvoką, nors iš klumpių virsk. Lipant laiptais į ketvirtą aukštą smarvė dar stiprėjo. Buto durys buvo atviros, tad įėjau į vidų ir iškart pasukau į virtuvę, kur girdėjosi triūsiančių moterų balsai.

Praveriau duris, pasisveikinau ir pasakiau: „Gal turite odekolono ir gabalėlį vatos, toks dvokas, kad negalėsiu fotografuoti.“ Viena moterėlė tuoj pat atnešė ir odekolono, ir vatos. Odekolonu apšlakstyta vatos gabalėlį įsikišau į nosį ir šiaip taip nufotografavau velionį su vaikais, giminėmis ir draugais. Atlikęs darbą, smukau į lauką, nes dar reikėjo fotografuoti Liepkalnio pravoslavų kapinėse.

Kapinėse nuspaudžiau dar keletą kadru ir atsisveikinau. Po to gerą savaitę mane visur persekiojo tas siaubingas dvokas.

Dirbant Fotoreporterių biure daug kur teko fotografuoti. Regis, 1971 m. su fotografu Jurijumi Kondratenka buvome pakviesti į Vilniaus universitetą nufotografuoti Ekonomikos fakulteto absolventų diplomų įteikimo Kolonų salėje. Prasidėjo įteikimas. Fotografavo Kondratenka, kol baigėsi juosta, tada aš ėmiausi darbo. Jis ant netoliese stovėjusios tribūnos pasistatė fotokrepšį, pasikeitė juosta ir, atėjęs jo eilei, kibo į darbą. Eidamas pro tribūną, fotokrepšiu užkabino jos kampą ir prasidėjo... Krepšyje buvo įsidėjęs blykstę ir daugybę kitų metalinių daiktų daikčiukų, kurie *užtrumpino* blykstės kondensatorius. Pradėjo veržtis balzganai dūmai, pasigirdo traškesys... Kondratenka keikėsi, kratė krepšį ir bėgiojo aplink tribūną. Ir salėje susirinę studentai, ir diplomus teikiantys profesoriai leipo juokais. Šiaip ne taip Kondratenka likvidavo avariją, bet fotografuoti toliau nebegalėjo. Po kokių dešimties minučių, kai salė nurimo, darbą teko pratęsti man.

Gal po savaitės į Fotoreporterių biurą atvyko užsakovas. Tą dieną budėjau, tad ir užsakymą turėjau atlikti. Vaikinas paprašė nufotografuoti Kauno gatvėje esančios darbo jaunimo vakarinės mokyklos abiturientus. Tačiau pareikalavo, kad būtų fotografuojama 30 x 40 cm formato paviljonine kamera, o fotografijos – atspausdintos kontaktiniu būdu ant fotopopieriaus „Jodokont“. Sutikau padaryti.

Fotografuoti reikėjo dar tą pačią dieną po pietų. Suprantama, vienas aš tokio užsakymo negalėjau atlikti, nes dar niekada nebuvau fotografavęs tokia kamera. Paskambinau Jurijui Kondratenkai. Jis sutiko ir sutartu laiku nuvykome į mokyklą. Fotografavome kieme prie išlakaus žilvičio. Kondratenka ėmėsi manipuliuoti kamera, o man liepė surikiuoti mokinius ir mokytojus. Surikiavau ir